

**КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО
ЗРОСТАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ**

Анотація. У статті розглянуто феномен комунікативної культури, здійснено огляд підходів щодо трактування цього феномену. Визначено та проаналізовано структурні компоненти комунікативної компетентності (мовна, мовленнєва та соціокультурна (соціолінгвістична) компетенції) та доведено необхідність їх формування у фахівців, що прагнуть творчо розвиватися та стати успішними у професійній діяльності, зокрема тих, які працюють у системі «людина - людина». Визначено педагогічні умови формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів музики.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікативна компетентність, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, соціокультурна компетенція, професійна культура особистості, педагогічні умови.

COMMUNICATION CULTURE AS NECESSARY CONDITIONS OF PROFESSIONAL GROWTH OF CREATIVE PERSONALITY

Summary. The article deals with the phenomenon of communicative culture, an overview of approaches to the interpretation of this phenomenon. The structural components of communicative competence (linguistic, linguistic and socio-cultural (sociolinguistic) competencies) have been identified and analyzed, and the necessity of their formation has been proved among specialists who are keen to develop creatively and become successful in their professional activities, in particular those who work in the "man-man" system. The pedagogical conditions of formation of professional communicative competence of future music teachers are determined.

Key words: communicative culture, communicative competence, linguistic competence, speech competence, socio-cultural competence, professional culture of the person, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Розвиток засобів масової комунікації і викликані ним зміни в житті суспільства і окремого індивіда обумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена багатьма науками: філософією, культурологією, соціологією, психологією, педагогікою, що засвідчує необхідність його міждисциплінарного вивчення. Культурно-комунікативну основу соціального життя суспільства складають міжособистісні стосунки, які реалізуються й формуються у процесі спілкування, а також сприяють формуванню спільності настроїв і поглядів, взаєморозумінню та узгодженості дій. В умовах сучасного суспільства комунікативна культура стає метою (культура діалогу), підґрунтям (взаєморозуміння) і засобом регламентації (культура ділового й

повсякденного спілкування) міжособистісних стосунків.

Аналіз попередніх досліджень. У науково-педагогічних дослідженнях представлені різноманітні підходи щодо трактування феномену комунікативної культури: філософський (Н.Бахтін, В.Біблер, М.Губер, Ю.Лотман, М.Каган, С.Франк), методологічний (Г.М. Андреева, Є.В. Бондаревська, Ф.Н. Гоноболін, І.І. Зарецька, Н.В. Кузьміна, В.А. Сластенін), психологічний (Б.Г. Ананьєв, І.А. Зимня, В.А. Кан-Калік, М.Н. Левіна, А.А. Леонтьєв, Є.І. Рогов, Ю.А. Шерковін). [1, с. 132]. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях комунікативну культуру розглядають як компонент: особистісної культури (А. В. Мудрик, В. І. Саф'янов); інформаційної культури особистості (Р. С. Гуревич, А. М. Коломієць, А. В. Литвин); професійної культури фахівця (К. С. Абішев, В. С. Грехнев, Т. Н. Єрмекова, І. І. Зарецкая); комунікативний аспект професійної підготовки (Л. В. Барановська, Н. В. Кузьміна). Проблеми структурного аналізу комунікативної культури, зокрема професійної, досліджували Л. М. Іванченко, О. В. Запара, С. В. Знаменська, В. А. Лівенцова, І. О. Мазаєва, Н. О. Мітрова, А. В. Мудрик, В. С. Садовська, О. В. Шевцова, М. П. Шовкун, Н. В. Юрченко.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що успішність усіх професій, пов'язаних із людськими контактами (типу «людина – людина»), прямо пропорційна рівню професійної комунікативної культури фахівців. Це переконливо доводить аналіз науково-педагогічної літератури: в останні роки проблема структурування культури професійного спілкування фахівців різного профілю набуває все більшої актуальності у зв'язку з необхідністю підвищення рівня професійної підготовки і конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. Проте у деяких дослідженнях цієї проблематики, при яскраво вираженій професійній, майже не враховується особистісна складова. Комунікативна культура фахівця, як система його особистісних якостей, включає такі компоненти: творче мислення, культуру мовної дії, культуру самоналаштування на спілкування, культуру жестів і пластики рухів у ситуації спілкування, культуру сприйняття комунікативних дій співрозмовника, культуру емоцій, культуру комунікативних умінь [7]. Як складова професійної культури особистості, комунікативна культура педагогічних працівників поділяється на професійну мовленнєву культуру і професійну культуру мислення [3]. В умовах інформаційного суспільства до комунікативної культури педагога, окрім усного та письмового викладу інформації, відносять використання технічних засобів комунікації [4, с. 382].

Важливою складовою комунікативної культури є комунікативна компетентність, що представляє собою здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями [1]. У наукових дослідженнях компетентність аналізують, по-перше, як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання, що охоплює знання, вміння, навички, досвід, цінності, які можуть цілісно реалізуватися на практиці (О. Савченко), здатність використовувати мову в різних сферах спілкування (О. Аршавська, М. Вятютнев, Д. Ізаренков, С. Савіньон, О. Скворцова). Складовими комунікативної компетентності є розумові здібності, мовленнєва діяльність, здібність, здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах діяльності, здібності до педагогічної комунікації. По-друге, комунікативна компетентність представляє сукупність знань, умінь і навичок (Н. Гез, О. Казарцева, О. Краєвська, Г. Рурік, Ю. Федоренко, Д. Хаймс та ін.). Існують різні точки зору вчених щодо структурних компонентів комунікативної компетентності, в цілому, до них включають такі компетенції: мовна (лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні знання; вміння будувати граматично правильні й усвідомлені висловлювання); мовленнєва (вміння аудіювання, читання, письма та мовленнєві вміння); лексична (знання лексики і мовленнєві лексичні навички); граматична (знання граматики і мовленнєві граматичні навички; граматичний рівень речення); фонетична (фонетичні знання, мовленнєво-слуховимовні навички); соціокультурна; соціолінгвістична (розуміння соціального контексту, в якому використовується мова); дискурсивна (вміння продукувати текст); стратегічна (компенсація часткових знань, умінь та навичок); предметна (відповідає на зміст висловлювання і забезпечує одержання знань про той фрагмент світу, що є предметом мовлення); прагматична (здатність використовувати висловлювання в певних мовленнєвих актах, співвідносячи їх із умовами спілкування). Ми схильні до думки, що до комунікативної компетентності входять мовна, мовленнєва та соціокультурна (соціолінгвістична) компетенції. Отже, розкриємо сутність кожної. Так, мовна компетенція включає знання сучасної української літературної мови на всіх її рівнях – граматичному, фонетичному, орфоепічному, морфемному, лексичному, синтаксичному, морфологічному, пунктуаційному, орфографічному. Оскільки мова – це засіб спілкування, знакова система, яка використовується в мовленні, відповідно засвоєння знань, формування умінь і навичок указаних рівнів сучасної української літературної мови має відбуватись з метою використання їх в мовленні. Мовленнєва компетенція – це діяльність, власне спілкування (комунікація), в процесі якого формуються практичні вміння. Важливим є дотримання комунікативних якостей мовлення: правильності (нормативності), точності, логічності, доречності, образності, чистоти, послідовності, багатства, адекватності, змістовності, а також знання мовних засобів і їх використання, в тому числі видів, типів, стилів мовлення. В процесі формування мовленнєвої компетенції, розвиваються мовленнєві якості і вміння, що є важливим показником рівня педагогічної культури і педагогічної майстерності вчителя. Отже, перш за все, у фахівця, який прагне творчо розвиватися та стати успішним у своїй професійній діяльності, має бути розвинена мовленнєва культура, що передуює формування

комунікативної культури під впливом психофізіологічних, соціокультурних і педагогічних факторів. Соціокультурна (соціолінгвістична) компетенція – це сукупність знань про культуру, звичаї, правила, норми, установки, стереотипи, історичні реалії, традиції, мовних засобів, специфіку мовленнєвої поведінки, а також знання про сукупність невербальних засобів з метою досягнення порозуміння з представниками певної культури. Оволодіти соціокультурною компетенцією означає розуміти соціальні і культурні особливості країни у процесі спілкування. Погоджуємось з ученими, які відносять до вказаної компетенції краєзнавчу і лінгвокраєзнавчу, що краще дозволяє розкрити і зрозуміти її зміст. Обґрунтування цілісної системи спілкування майбутнього фахівця спирається на життєвий досвід особистості. Усі її елементи враховують професійні вимоги і завдання, ціннісні орієнтації майбутнього фахівця, спрямованість на спільну діяльність і розкриття в ній свого потенціалу, тобто вказують на те, що комунікативна культура особистості є невіддільною від професійної культури. Опора на життєвий досвід суттєво допомагає фахівцеві самореалізуватися у професійній діяльності.

Комунікативна діяльність вчителя музики специфічно втілюється в його праці, має складну психолого-естетичну природу й пов'язана з естетичним феноменом музичного твору. Урок музики вирізняється самобутнім характером, природною своєрідністю, неповторністю, несхожістю на інші уроки. Це насамперед тому, що предметом вивчення на ньому є явище музичного мистецтва. Вивчення музики потребує специфічної форми інтеракції вчителя і учнів – спілкування, що ґрунтується на принципах відкритості, щирості, свободи та рівноправного партнерства. Тут абсолютно неприйнятний вольовий стиль управління класом, авторитарне нав'язування педагогом своїх естетичних смаків, знеособлення думки школярів, оскільки осмислення музичного образу ґрунтується на тонкому індивідуальному сприйнятті. На уроках музики має реалізуватися спільна діяльність вчителя зі своїми вихованцями за формулою: «творча основа, духовна рівність та міжособистісне спілкування». На відміну від отримання готової, механічно завченої й неосмисленої інформації, учні, визначивши спільно з вчителем мету й вектор пошуку, разом стають на стежку дослідження. Це забезпечує духовну рівність суб'єктів взаємодії, її демократичний характер і сприяє особистісному досягненню музичного мистецтва.

У музично-педагогічному процесі має місце багатосторонність комунікації, яка проявляється на різних рівнях: спілкування учня з педагогом; з музичним мистецтвом (в формі слухання, виконання); спілкування з композитором, з епохою; міжособистісне спілкування учнів (під час співтворчості). Педагог виступає організатором ситуації спілкування з музичним мистецтвом, тому для вчителя музики шкідлива роль ментора, а продуктивна позиція фасилітатора, котрий забезпечує сприятливі умови для прояву творчої активності учнів. Творчий чинник, який виконує роль загального в педагогічній професії в цілому, специфічно втілюється в праці вчителя музики, що має складну психолого-естетичну природу й пов'язана з естетичним феноменом музичного твору.

Психологи довели, що учень сприймає всі впливи навчального матеріалу через особистість вчителя, через спілкування з ним. І якщо це спілкування не зацікавлює, а викликає неприйняття особистості педагога, ситуацію внутрішнього напруження, дискомфорту, страх помилитися, то це стомлює дітей, породжує байдужість до предмету. Тому, такі передумови ефективності комунікативної діяльності вчителя музики як здатність відчувати комунікативну ситуацію на уроці, долати психологічні бар'єри, вирішувати конфлікти, бути небайдужим до особистості учнів, оптимістично зарядженим, є вирішальними складовими у комунікативній культурі вчителя музики.

Традиційно вчені виділяють наступні компоненти педагогічного спілкування: технологічний: 1)арсенал психолого-педагогічних засобів, 2) розуміння педагогом своїх індивідуальних експресивних можливостей; морально-естетичний компонент: професійна мораль (повага достоїнств дитини, педагогічний такт, висока культура спілкування), гармонія внутрішніх та зовнішніх проявів учителя, його артистичність, творча самобутність.

Педагогічна комунікація розгортається на фоні ставлення до особистості і до музики. Педагоги-музиканти серед компонентів педагогічного спілкування виділяють і специфічний естетичний компонент, який забезпечує взаємозв'язок між музичним мистецтвом та особистістю; естетичні достоїнства самого художнього твору, що накладають свій відбиток на комунікативний процес; музичну мову, яка потребує якісно нового вербального відтворення; особливу естетичну цінність музичного мистецтва, що найбільш яскраво проявляється у педагогічній комунікації.

На наш погляд, формування професійної комунікативної компетентності майбутніх вчителів музики буде протікати успішно за таких педагогічних умов:

- спрямованості педагогічного процесу під час вивчення музичних дисциплін на психологічну, музично-педагогічну і комунікативну підготовку студентів;
- використання у якості базового методичного принципу у роботі зі студентами принципу індивідуального підходу, що передбачає розуміння особистості студента, рівня його музичного та особистісного розвитку, використання адекватних прийомів педагогічної взаємодії;
- впровадження у навчальний процес додаткових форм індивідуальної та колективно-групової діяльності студентів (установчо-освітній курс, індивідуальна робота у класі, ділові ігри, тести, опитування, комунікативні практикуми, «репетиції» відповідей на екзаменах, «репетиції» роботи з хором і т.п.);

- розвиток у студентів професійно-значущих рефлексивних якостей: розуміння особливостей музичного досвіду, досвіду спілкування з колективом (хором, інструментом), самооцінка своїх виконавчих та педагогічних можливостей, ініціативність у виборі прийомів педагогічної комунікації відповідно до музичної обдарованості учнів під час педагогічної або хорової практики.

Висновки. Зазначене дозволяє констатувати, що комунікативна культура є підґрунтям загальної культури особистості, базовим компонентом культури, який забезпечує готовність особистості до життєвого самовизначення і зумовлює досягнення гармонії з собою та довкіллям. З таких позицій саме комунікативна культура є засобом створення внутрішнього світу особистості, багатства його змісту, відображає спрямованість особистості на культуру. Оволодіння теорією мови, набуття в результаті цього професійних комунікативних прийомів та навичок, формування особистісного досвіду комунікативної діяльності представляє основні напрямки роботи, які можуть сприяти формуванню комунікативних здібностей і комунікативної культури молодого педагога-музиканта.

Список використаних джерел

1. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17–24.
2. Грейліх О. Комунікативна культура як компонент педагогічної культури викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://irbisnbnv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
3. Ермекова Т. Н. Коммуникативная культура специалиста в системе образования / Т. Н. Ермекова, К. С. Абишев // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 6. – С. 108–110.
4. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія / Андрій Вікторович Литвин. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. – 498 с. 5.
5. Мазаева И. А. Профессиональная коммуникативная культура в содержании подготовки специалиста: на материале профессий «человек – человек» : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / Ирина Александровна Мазаева. – М., 2003. – 27 с.
6. Малик Ю. І. Розвиток комунікативних навичок як важливий чинник успішної діяльності державних службовців / Ю. І. Малик // Державне управління : теорія і практика : електронне наукове фахове видання. – 2009. – № 2
7. Руденский Е. В. Социальная психология : курс лекций / Е. В. Руденский / [М-во общего и проф. образования РФ; Новосибирская гос. академия экономики и управления ; отв. ред. Е. А. Яблокова]. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск : НГАЭиУ, 2000. – 221 с
8. Туркот Т.І. – Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://westudents.com.ua/glavy/50551-zmst-ta-struktura-komunkativno-kulturi-pedagoga.html>.